

VAN DE REDACTIE

Twee jaar geleden groeide het idee om een bijzonder nummer van de *BEG* te wijden aan de jaren 1970. Het bleek een zo goed als onontgonnen terrein te zijn in het historisch onderzoek en bood dus vele mogelijkheden. De redactie opteerde niet voor een klassieke politieke geschiedenis, maar koos resoluut voor een culturele benadering, zoals die vandaag in volle bloei is, met enkele overstappen naar de sociale geschiedenis. Dit nummer geeft dus een beeld van de jaren 1970 dat afwijkt van de klassieke visie, die vooral de nadruk legt op de economische crisis na 1973. De jaren 1970 blijken ook gekenmerkt te zijn geweest door verandering en hoop, door nieuwe manieren van leven en denken ¹.

De uitdaging was dus groot, maar kan het resultaat geslaagd genoemd worden? Uiteraard kunnen we daar zelf geen antwoord op geven. Dat komt aan de lezer toe, die daartoe echter wel over de nodige informatie moet beschikken. Dit nummer is bijvoorbeeld niet zonder moeilijkheden tot stand gekomen. Tot nog toe hebben historici de jaren 1970 nog nauwelijks bestudeerd. Ze lieten die periode over aan sociologen en politicologen. Voor sommige aspecten staat het onderzoek nog in de kinderschoenen en gaat het om pionierswerk. Bepaalde fenomenen en bewegingen zijn slechts door ‘participerende’ historici bestudeerd. Dit biedt het voordeel van een ‘geprivilegieerde toegang’ tot de bronnen, maar roept anderzijds ook wetenschappelijke vragen op. We hebben dan helaas ook een aantal bijdragen moeten weigeren, aangezien ze niet beantwoordden aan de wetenschappelijke criteria van de *BEG*.

Toch wordt het stilaan mogelijk om de feiten met de nodige ‘redelijke afstand’ te bekijken nu er steeds meer archieven toegankelijk worden. Desondanks blijft het onderzoek moeilijk. Misschien is dat probleem ook inherent aan de gekozen invalshoek: sommige van de gehanteerde onderzoeksvragen kunnen niet beantwoord worden via de traditionele, klassieke archieven. Er werd dan ook gebruik gemaakt van andere bronnen, waarbij het beeld, de foto en het kunstwerk een centrale plaats innamen.

Dit nummer is een eerste aanzet tot een gedegen onderzoek naar de jaren 1970. Het beoogt echter geenszins exhaustief te zijn. Daarvoor is het onderwerp veel te omvangrijk en vertoont het onderzoek nog te veel lacunes. Dit nummer wil veeleer een caleidoscoop aanbieden van enkele belangrijke culturele aspecten uit die periode. Dat dit decennium nog vers in het geheugen ligt vormt een andere moeilijkheid, al krijgt misschien wel elke generatie historici met dergelijke problemen af te rekenen. Van de redactieleden en auteurs van de *BEG* hebben velen deze periode van nabij meegemaakt, als kind of als adolescent. De herinneringen aan die periode, het beeld dat men er zich van gevormd heeft, de nabijheid in tijd maken een rigoureuze aanpak er niet gemakkelijker op.

¹ Met dank aan Rudi Van Doorslaer en Marnix Beyen voor hun kritische lectuur.

Gezien vanuit een culturele invalshoek krijgen we een heel ander beeld van de jaren 1970 dan dat wat we kennen uit de sociale of de politieke geschiedschrijving. De oliecrisis van 1973 had niet dezelfde weerslag op het culturele veld. De opeenvolgende politieke crisissen leken de alternatieve culturele scene nauwelijks te beïnvloeden. Die was immers niet afhankelijk van subsidiëring en haar productie en engagementen kenden een eigen logica. Cultuurgeschiedenis evolueert onder invloed van eigen specifieke impulsen en breuklijnen. Kunst is desondanks steeds het kind van haar tijd, werkt in en anticipeert op de stromingen van het moment, is een waar prisma van de realiteit. Gezien vanuit de kunst komt de maatschappij in die periode over als een aaneenschakeling van schokken en spasmen. Die schokken raken de privé- en de publieke sfeer, zowel cultureel als politiek.

De jaren 1970 zijn het tijdperk van de grote vraagstellingen die alle sociale bewegingen beroeren, al gebeurt dat niet overal in dezelfde mate of op dezelfde wijze. In dat opzicht kan men parallellen trekken tussen de evolutie op cultureel en die op sociaal gebied. De veranderingen zijn duidelijk waarneembaar; de bestaande orde die men onwrikbaar achtte, wordt op zijn kop gezet, in vraag gesteld. Die contestatie sijpelt door naar de politieke wereld en de vakbondsorganisaties. Die laatste worden gecontesteerd door nieuwe categorieën van arbeiders (jongeren, migranten, vrouwen...) die ze, in een tijd van sociale onrust, moeilijk in de bestaande organisatiestructuur kunnen inpassen.

Uiteindelijk lijken de vakbonden er goed in te zijn geslaagd hun organisatie te hervormen, zowel wat de leden als wat het kaderpersoneel betreft. De economische conjunctuur houdt de syndicale wereld echter in een houdgreep, veroordeelt haar tot een defensieve strategie. Het einde van de jaren zeventig kondigt het einde aan van een door permanente crisissen gekenmerkte politieke conjunctuur. 1981 betekent het begin van een periode met volmachten, de aanzet tot een nieuwe politiek en een ander model van sociale conflicten; voor de vakbonden stuk voor stuk belangrijke uitdagingen.

Op syndicaal en sociaal vlak mogen de jaren 1980 dan al een nieuw tijdperk inluiden, op cultureel gebied is dat absoluut niet het geval. Bepaalde artistieke producties, toneelvoorstellingen en modecreaties ontgroeien de marginaliteit en krijgen een meer conventioneel karakter of een ruimere publieke belangstelling. Op hun beurt ontstaan nieuwe avant-gardestromingen. Maar de kinderen van '68 zijn intussen volwassen geworden en beïnvloeden de maatschappij op politiek, sociaal en cultureel terrein. Nieuwe vormen van denken eisen hun recht op. Sommigen proberen een andere politiek te voeren, andere levenskeuzen te maken en nieuwe levenswijzen te bedenken. Ecologie en feminisme – de grote afwezigen in dit nummer van de *BEG* – bereiken een legitimiteit die het gevolg is van een langdurige strijd. Verder is er duidelijk een nieuwe benadering van 'de / het andere': of het nu over autoriteit gaat of over gezag, over de andere als partner of als medespeler, over de andere als toeschouwer of als consument.

Uit de bijdragen aan dit nummer blijkt dat deze veranderingen ingebed zijn in een internationale context. De geest van '68 reikt tot ver buiten onze grenzen, maar is terzelfder tijd ook typisch Belgisch. De traditionele breuklijnen spelen ook hier een belangrijke rol en bevestigen nogmaals de soms grote verschillen tussen Vlaanderen en Franstalig België. Dat neemt niet weg dat er zich aan beide zijden van de taalgrens gelijkaardige fenomenen voordoen of groepen en stromingen met een vergelijkbaar ideeëngoed ontstaan.

Sommige tendensen kunnen als typisch Vlaams of francofoon bestempeld worden, maar die kwalificaties zijn niet echt evident. Ze passen in een volop veranderende context. De Vlaamse samenleving heeft sinds 1945 een buitengewone economische ontwikkeling gekend. Die omwenteling – want daar was echt wel sprake van – heeft op zijn beurt repercussies op cultureel gebied, net als op het vlak van de mentaliteiten en van de politieke engagementen, zowel in de marge als binnen de traditionele structuren. De eeuwenoude gesloten katholieke cultuur zal zich openstellen onder invloed van nieuwe elites die precies dankzij die omwenteling ontstaan zijn. Die evolutie uit zich in de aanvaarding van de liberale democratische principes.

De Waalse maatschappij kent een heel andere context, waar de schaduw van Frankrijk uiteraard nooit veraf is, maar die vooral zozeer de gevangene is van haar eigen verleden dat ze niet in staat is om in een toekomstperspectief te denken. De desindustrialisatie is een enorme remmende factor en leidt tot specifieke politieke, syndicale, maar ook culturele strategieën. Paradoxaal genoeg zijn het de socialistische elites die er een bepaald 'conservatisme' incarneren, zolang de Waalse maatschappij volledig in de greep zit van een structurele en conjuncturele economische crisis.

In het algemeen en bekeken doorheen een hedendaagse bril fascineert de periode na 1968. Het lijkt een periode waarin alles mogelijk wordt, zonder beperkingen. Bepaalde groepen die tot dan uitgesloten of geïsoleerd waren, durven zich te uiten, verboden en taboes spatten uit elkaar. De slogans maken die indruk van vrijheid duidelijk : “het is verboden te verbieden”, “ongestoord genieten”...

Tegelijkertijd komt er verzet tegen de vernieuwing op gang. Niet iedereen is gesteld op moderniteit. Misschien zouden we tot een andere diagnose van de jaren 1970 zijn gekomen als we vooral de politieke geschiedenis bestudeerd hadden. Op dat terrein ontstaan sterke conservatieve stromingen, die vijandig staan tegen elke emancipatie of vooruitgang. Die stromingen kennen ook een zekere populariteit. Onbegrip, afwijzing of radicale verwerping zijn enkele uitingen van dat verzet tegen de verandering. Het is overigens precies eind jaren 1970 dat het Vlaams Blok wordt opgericht. Het decennium laat zich dus niet samenvatten tot een opeenvolging van linkse en extreemlinkse utopieën. Toch zou het ook fout zijn te denken dat die weerstanden louter het monopolie van rechts zijn. Onderzoek naar de arbeiders- en middenstandsklassen zou wel eens kunnen

uitwijzen hoe aarzelend of zelfs afwijzend deze sociale groepen reageerden op het vrijheidsstreven dat de periode na 1968 lijkt te typeren. Dat bevestigt alleen maar het idee dat de jaren 1970 nog nauwelijks bestudeerd zijn en er dus nog heel wat vragen onbeantwoord blijven.

Daarnaast valt het op dat het uur van de tolerantie nog niet is aangebroken voor degenen die nog moeten vechten voor het doen respecteren van hun meest elementaire rechten. Voor de homoseksuelen breekt de organisatiefase aan. Van in het begin zijn er twee duidelijk onderscheiden stromingen : aan de ene kant zij die voor de discrete, geleidelijke en traditionele weg kiezen, voor een versoepeling van de wetgeving die moet uitmonden in gelijke rechten voor homoseksuelen en heteroseksuelen; en aan de andere kant zij die het recht op het anders-zijn eisen en de provocatie cultiveren.

Nieuwe kunstvormen en nooit geziene artistieke expressievormen veroveren het publieke terrein, keren de traditionele museale structuren de rug toe en palmen de straat in. De provocatie is nooit ver weg, zoals in Nederland bijvoorbeeld reeds vóór 1968 met de acties van de provo's. Het jaar 1968 mag dan een essentieel keerpunt zijn, sommige verschijnselen bestaan al enkele jaren, maar krijgen nu een grotere zichtbaarheid of een nieuwe dimensie. Tonen, maar vooral gezien worden zelfs, of misschien wel vooral, wanneer die 'visibiliteit' stoort, zou een van de essentiële karakteristieken van de kunst- en theaterwereld genoemd kunnen worden.

Een ander element dat men in dit nummer herhaaldelijk terugvindt, is de zoektocht naar een andere taal, die breekt met een van traditionele opvattingen doordrongen wereld waarvan de basis teruggaat op de onmiddellijke naoorlogse periode. Het zijn de kinderen van de democratisering van kunst, cultuur, mode die zich uitdrukken via een taalgebruik en producties die, uiteraard, niet doordringen tot de massa. Er bestaat een drang om weg te vluchten uit een verstarde wereld, om uit een keurslijf te breken. Die drang naar openheid verloopt ook via de provocatie. Enkel een culturele elite ontvangt de boodschappen; een elite die beschikt over een aanzienlijk intellectueel kapitaal en zich ontvankelijk toont voor invloeden van buitenaf. Dergelijke producties maken gebruik van boodschappen die het individu sacraliseren, maar het niettemin inbedden in een collectieve dimensie. Het individu wordt verheven tot actor van zijn eigen bestaan. Deze creativiteit leidt ook tot veranderingen in de vorm van de culturele producties : het lichaam verschijnt als object, zelfs als het creatieve project zelf, dat zich wil afzetten tegen alles wat in het verleden verworven werd en zelfs tegen de maatschappelijke realiteit. Maar al snel blijkt dat het moeilijk, zometer onmogelijk is om abstractie te maken van wat reeds bestaat.

Zoals anderen hen dat, weliswaar in andere omstandigheden, hebben voorgedaan, vinden sommige kunstenaars en ontwerpers van de jaren 1970 een 'nieuwe mens' uit. Vrij snel zal dit radicale voorstel afgezwakt worden, en zullen er nieuwe levensvormen

en nieuwe sociale verhoudingen uit gedistilleerd worden. In wezen wil men zich ontdoen van de massificatie van de cultuur – een erfenis uit de jaren 1930 –, van een vaak blinde idealisering van de technische vooruitgang, van een consumptiedrang, van een perceptie van het milieu waaraan de mens (nog) alles kan opleggen. Die massacultuur, die op het einde van de jaren 1960 haar culminatiepunt lijkt te hebben bereikt, ziet zich even luid als ludiek en radicaal in vraag gesteld door kunstenaars die de kunstkritiek willen verheffen tot sociale kritiek of, beter nog, die beide willen laten samenvallen.

Die focus op de wereld van de culturele producties is niet toevallig. In die periode lijkt het overheidsbeleid terzake stilaan zijn vruchten af te werpen. België beschikt over een vijfjarenplan voor cultuur – spontaniteit is ver te zoeken – en de cultuurhuizen schieten als paddestoelen uit de grond, maar de manier waarop zij cultuur bevorderen wordt door de nieuwe kunststromingen precies afgewezen. In een maatschappij waarin de ontspanningsmogelijkheden almaar toenemen, ziet een meerderheid van de bevolking in de door de overheid erkende artistieke realisaties nochtans een belangrijk richtsnoer voor culturele opvoeding. De wil tot omkadering is eveneens terug te vinden in het jeugdbeleid, maar de jeugd is precies een van de pijlers van de contestatie tegen de institutionalisering van kunst en cultuur ².

Natuurlijk is de contestatie niet nieuw, maar ze krijgt een nieuwe dimensie met de Mei '68-beweging en de toename van jeugdinitiatieven buiten de traditionele structuren om. Stilaan maakt een verzuilde maatschappij, waarin men van de wieg tot het graf omkaderd wordt, plaats voor groepen die autonomie opeisen, de jeugd voorop. Ook het 'kind' wordt een aparte categorie en krijgt een tot dusver ongekende aandacht.

De tijd van het absolute individualisme is nog niet aangebroken. Het individu maakt deel uit van de groep, maar het is niet langer alleen de identiteit van de groep die primeert. Eenieders 'ik' vindt er zijn plaats. Maar wat waar is voor het culturele vlak, is het niet noodzakelijk voor het politieke. Extreemlinks blijft voorrang geven aan de groep en de 'heilige zaak' ten koste van het individu. Dat wordt er integendeel toe aangezet zich op te offeren, zijn studies op te geven om in de fabriek te gaan werken, te verzaken aan zijn privéleven om zich te wijden aan het 'hoogste ideaal'.

De kunst- en cultuurcreatie zelf lijkt wel aan twee essentiële parameters onderworpen te zijn : participatie en communicatie, twee aspecten die het culturele veld trouwens ruim overstijgen. Beide aspecten spelen eveneens een rol in de crisis die de vakbonden treft. Het participatiestreven kent een wisselend succes. De vakbonden slagen in hun opzet om de migrantenarbeiders in hun organisatie te integreren. In de culturele sector is er echter sprake van een mislukking. Sommige creaties bedoeld voor de arbeidersklasse

² Voor de jeugdproblematiek, zie het themanummer *Jeugd en Maatschappij* van de *BEG* nr. 8.

of zelfs voor het proletariaat schieten hun doel totaal voorbij, wat de initiatiefnemers ertoe noopt zich te bezinnen over de communiceerbaarheid van hun discours.

Een paradoxale vaststelling : de jaren 1970 waren een periode van creatieve overvloed, wat moeilijk te rijmen valt met de realiteit van een sinds de oorlog ongekende economische en sociale crisis. En dat in een tijd waarin men leeft op het ritme van technologische en wetenschappelijke ontdekkingen.

De veranderingen die een tijd gedragen werden door een elite, zijn geleidelijk over haast geheel de maatschappij uitgedeind. Het betreft een evolutie van de lange duur waarin verschillende fasen te onderscheiden zijn : een fase van marginaliteit, een fase van losbarsting en provocatie, een fase van verbreiding en tot slot een fase van institutionalisering. Die laatste fase bereikt niet alle verschijnselen en bewegingen in dezelfde mate. Het verloop van die evolutie was trouwens niet altijd even rechtlijnig. Vooraleer gedeeltelijk in de fase van de institutionalisering te komen, waren zowel de avant-gardes als de maatschappij in haar geheel getransformeerd. De maatschappij kon zich nu eenmaal niet afsluiten voor 'haar' jeugd en de daarmee gepaard gaande nieuwe levenswijzen en expressievormen.

Globaal beschouwd werden we in de jaren 1970 geconfronteerd met nieuwe vormen van leven. Deze nieuwe vormen beïnvloedden op termijn, duurzaam en diepgaand, alle lagen van de maatschappij... tot en met deze die zich hebben afgezet tegen de verandering.

Chantal Kesteloot en Virginie Devillez